

Joanna SKUBISZ

Uniwersytet Wrocławski

joanna.skubisz@uwr.edu.pl

„BIBLIOFILSKIE PRZEKRACZANIE GRANIC”

NIDERLANDZKIE ZBIORY EMBLEMATYCZNE Z XVII WIEKU W KOLEKCJI BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ WE WROCŁAWIU

ABSTRACT “Borders Crossed by Bibliophiles”. Dutch 17th-century Emblem Collections in the Possession of the University of Wrocław Library

The University Library in Wrocław has a rich collection of old works from the Netherlands, which proves that in the old days academic and bibliophilic research was carried out in the Silesian region. The works reflect various cultural, academic and religious connections between the inhabitants of Silesia and the ones of Western Europe. The printed texts give evidence confirming that Silesian bibliophiles purchased books abroad, as well as from the local book sellers. Thus, they participated in the academic and cultural movements of that time. The paper is to present the Dutch emblem volumes that are in the possession of the University Library in Wrocław, and especially how they made their way from the Netherlands to Silesia. A number of questions arise: why Silesian collectors used to buy works written in Dutch and whether that did not create a cognitive barrier for them. What kind of motivation could have inspired them to buy those books? Was it the so-called *peregrination academica* that encouraged people to study in the Netherlands? What I would like to do as well is to show unlimited passions of library owners who were open-minded to different fields of interest, which was reflected in their book collections that now are a part of the Library in Wrocław.

Keywords: Dutch emblem books, University Library in Wrocław, Silesian bibliophiles

Słowa kluczowe: niderlandzkie książki emblematyczne, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, śląscy bibliofile

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu posiada jedną z najbogatszych kolekcji dawnych dzieł w Europie. Wśród nich na uwagę zasługuje interesujący zbiór dawnych druków niderlandzkich dowodzących działań naukowych i bibliofilskich w minionych wiekach na Śląsku. Dzieła te odzwierciedlają kulturalne, naukowe i religijne związki między mieszkańcami Śląska i Europy. Ukazują, iż śląscy bibliofile kupowali książki za granicą oraz u lokalnych księgarzy, uczestnicząc w ówczesnych nurtach naukowych i kulturalnych. Celem poniższego artykułu jest prezentacja wybranych niderlandzkich książek emblematycznych z wrocławskiej Biblioteki Uniwersyteckiej, a zwłaszcza drogi, jaką musiały pokonać z Niderlandów na Śląsk, na podstawie zamieszczonych w nich proveniencji, czyli znaków własnościowych. Ukazane zostaną zainteresowania właścicieli bibliotek, których charakteryzował umysł otwarty na różne dziedziny, a pasje te znalazły odzwierciedlenie w ich księgozbiorach, zaś współcześnie w kolekcji wrocławskiej biblioteki. W swoich zbiorach posiadali oni, obok druków o tematyce teologicznej, filozoficznej, prawniczej, medycznej, militarnej czy matematycznej, także dzieła literackie, w tym kolekcje emblematyki niderlandzkiej z XVI i XVII w., która cieszyła się w Niderlandach niegasnącym zainteresowaniem publiczności przez cały XVII w.

Emblematyka jako gatunek literacki wykształciła się w XVI w., a za przykład pierwszej książki emblematycznej przyjmuje się dzieło włoskiego humanisty Andrei Alciato *Emblematum liber* z 1531 r. opublikowane w Augsburgu. W zbiorze tym po raz pierwszy emblemat zbudowany został z trzech części uznawanych za jego podstawowe wyznaczniki: motta – inskrypcji przybierającej najczęściej formę cytatu, powiedzenia stanowiącego zapowiedź, wprowadzenie do treści utworu; *picture*, czyli obrazu – wizualnej interpretacji idei emblematu; oraz subskrypcji – tekstu stanowiącego objaśnienie głównej myśli utworu zwykle w formie wiersza, epigramu, czasem też tekstu prozą. Emblematyka stanowiła tym samym gatunek stojący na granicy literatury i sztuki, łączyła bowiem słowo pisane z tym, co wizualne – myśl utworu wyrażano przez tekst i obraz. Jak zostało wspomniane, gatunek ten zyskał duże zainteresowanie w Niderlandach zwłaszcza w XVI i XVII w. Powstawały dzieła o charakterze religijnym (na polu tym dominowali zwłaszcza, choć nie wyłącznie, jezuici z Niderlandów Południowych pozostających pod panowaniem katolickich hiszpańskich Habsburgów) oraz świeckim – miłosnym czy realistycznym (wiele zbiorów tego typu powstało w protestanckich prowincjach północnych tworzących niezależną Republikę Zjednoczonych Prowincji). Warto zauważyć, iż czasem książki emblematyczne wydawano z niezadrukowanymi kartami, które następnie właściciele zbiorów zapelniali własną twórczością. Pełniły one tym samym rolę sztambuchów, np. w kręgach studenckich. Kolekcje emblematyczne z południa tworzone przede wszystkim w języku łacińskim, natomiast utwory z północy miały często wielojęzyczny charakter, a subskrypcje emblematów pisano także po niderlandzku. Poniższy tekst poświęcony jest w przeważającej mierze zbiorom reprezentującym drugą wymienioną grupę, a zwłaszcza ich właścicielom, dzięki którym książki te współtworzą dziś kolekcję wrocławskiej biblioteki.

Ciekawa wydaje się droga, jaką druki te musiały przebyć z Niderlandów na Śląsk. Nasuwa się pytanie, dlaczego śląscy kolekcjonerzy kupowali dzieła napisane także w języku niderlandzkim i czy nie stanowił on bariery poznawczej. Jakie czynniki mogły

zadecydować o ich zakupie? Czy wpływ mogła mieć *peregrinatio academica*, w ramach której studiowano w Niderlandach? Co działo się z książkami po śmierci ich właścicieli? Proweniencje zamieszczone w drukach pozwalają jedynie po części odtworzyć ich losy. Niestety wiele pytań pozostaje nadal bez odpowiedzi i wymaga dalszych badań.

Pierwszą niderlandzką książką emblematyczną z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, której częściowe losy chciałabym zaprezentować, jest zbiór emblematów miłosnych *Het ambacht van Cupido* (*Rzemiosło Kupidyna*) opublikowany w 1615 r. w Lejdzie. Autor dzieła – profesor tamtejszego uniwersytetu – Daniël Heinsius (1580-1655) ukrył się pod pseudonimem Theocritus à Ganda, czyli Teokryt z Gandawy, skąd pochodził poeta. Książka *Het ambacht van Cupido* stanowi jedną z późniejszych edycji zbioru emblematów tego autora pt. *Quaeris quid sit Amor* opublikowanego po raz pierwszy w 1601 r. Język niderlandzki, w którym powstały subskrypcje kolekcji, nie stanowił ówczesnie oficjalnego języka naukowego w przeciwieństwie do łaciny. Być może poeta nie uważał swoich niderlandzkich prac za utwory ważne, dlatego kolekcja emblematów ukazała się anonimowo.

II. 1. Theocritus à Ganda (Daniël Heinsius), *Het ambacht van Cupido*, Leiden 1615, Jacob Marcvssoon, 4°, BUWr OSD, 535657, strona tytułowa

Najstarszą proveniencję egzemplarza z wrocławskiej biblioteki stanowi częściowo uszkodzona lakowa pieczęć z herbem rycerskim. Według katalogu Adama Skury *Catalogus van in Nederland gedrukte boeken in de Universiteitsbibliotheek van Wrocław* (*Katalog druków z Niderlandów w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu*) pieczęć ta należała

do Zacharias von Rampusch und Rommenstein (1632-1697), członka znanej śląskiej rodziny¹. Studia odbył on m.in. na Uniwersytecie w Lipsku (1651-1656). Od 1674 r. pracował jako doradca i dyrektor kancelarii na dworze księcia oleśnickiego Ulryka Wirtemberskiego. Rampusch opuścił urząd w 1671 r., gdy wybrany został do Rady Miejskiej Wrocławia, gdzie pracował przez 26 lat: początkowo w latach 1671-1684 jako ławnik, a następnie w latach 1685-1697 jako konsul. W okresie 1691-1697 sprawował różne funkcje, m.in. Wielkiego Podskarbiego Miasta (*Oberkämmerer der Stadt*), Prezesa Szkół Wrocławskich (*Präses der Breslauer Schulen*) i Komisarza wojennego (*Kriegskommissar*). 31 marca 1683 r. Rampusch został w Wiedniu przyjęty do stanu szlacheckiego².

II. 2. Theocritus à Ganda (Daniël Heinsius), *Het ambacht van Cupido*, Leiden 1615, Jacob Marcvssoon, 4°, BUWr OSD, 535657, emblemat 21, *Bulla favor*, s. G2³

Zacharias von Rampusch posiadał bogatą kolekcję książek, która po jego śmierci w 1697 r. przekazana została wrocławskiej Bibliotece Bernhardinie, znajdującej się przy

¹ *Catalogus van in Nederland gedrukte boeken in de Universiteitsbibliotheek van Wroclaw. I. Nederlandstalige boeken tot 1700. II. Nederlandstalig toneel tot 1800*, red. A. Skura, A. van der Eijk, R. Mulder, Leiden e.a. 1996, s. 30.

² O. Pusch, *Die Breslauer Rats- und Stadtgeschlechter in der Zeit von 1241 bis 1741*, Bd. III, Dortmund 1988, s. 295.

klasztorze i kościele pod wezwaniem św. Bernardyna. Zbiór przekazany przez Rampuscha świadczy o szerokich zainteresowaniach właściciela. Posiadał on książki z dziedzin takich jak architektura, matematyka, teologia i z innych dyscyplin naukowych, jak również prace na temat odległych krajów oraz dzieła reprezentujące literaturę piękną³. Nie ulega wątpliwości, iż zbiór emblematów Daniëla Heinsiusa został przekazany do biblioteki bernardyńskiej wraz z innymi książkami pochodzącymi z kolekcji Rampuscha po śmierci właściciela. Świadczy o tym także kolejna proveniencja książki zamieszczona po lewej stronie karty tytułowej, którą stanowi pieczęć wyżej wymienionej biblioteki. Ponadto, w prawym górnym rogu strony tytułowej dopisano ciemnym atramentem oznaczenie: *Misc.2, po 4,38*: sygnaturę książki w katalogu Bernhardiny. Wspomniany katalog powstał w latach 1700-1702, a opracował go jej ówczesny bibliotekarz David Mayer. Stworzył on przede wszystkim katalogi topograficzne i alfabetyczne zbiorów należących do rodzin Rhenisch i Zachariasia Rampuscha, które podarowane zostały bibliotece bernardyńskiej. Spis nosił tytuł *Catalogus Omnium Librorum Rampuschianorum perfectus, Bibliothecæ Bernhardino-Neapolitanæ, conscriptus a Davide Majero, Bibliothecario. A. ~ 1702*⁴. Zgodnie z zasadami sporządzania takich katalogów całe zbiory zostały przez Mayera podzielone na działy naukowe (odpowiadające czterem tradycyjnym wydziałom uniwersyteckim: teologii, prawa, medycyny, filozofii), zaś w ramach tych działów pogrupowane według formatów. Na końcu bibliotekarz podsumował wszystkie książki zgromadzone przez Rampuscha. *Summa* wynosiła 4373 woluminy, z tego dzieł teologicznych było 925, *Juridica* obejmowały 1396 tytułów, *Medici et Chirurgici*, czyli dzieł medycznych, było najmniej, bo zaledwie 91. Przed działem *Medycyna* umieszczone zostały *Miscellanea* – stanowiły one prawie połowę zbiorów: 1396 woluminów⁵.

We wszystkich działach znajdujemy liczne dzieła autorów niderlandzkich. Wśród ksiąg teologicznych jest wiele dzieł Erazma z Rotterdamu⁶, wśród autorów ksiąg prawnych są Hugo Grocjusz oraz jego brat Willem⁷. Najwięcej jednak autorów z Niderlandów odnajdujemy w dziale *Miscellanea*. Są wśród nich filolog klasyczny z Lejdy Johann Friedrich Gronovius, historiograf i profesor tego samego uniwersytetu Paulus Merula, autor historycznego dzieła *Rerum et urbis Amstelodamensium historia* (1611) Johannes Isacius Pontanus, profesor uniwersytetu w Harderwijk, czy inny historiograf i profesor uniwersytetu lejdejskiego Johannes Meursius⁸. Rampusch miał w swej kolekcji dzieła Gerardusa Johannesa Vossiusa, profesora amsterdamskiego Athenaeum Illustre, a także pisma Kartezjusza czy Lipsiusa⁹. Zgromadził też

³ Tamże, s. 296.

⁴ *Catalogus Omnium Librorum Rampuschianorum perfectus, Bibliothecæ Bernhardino-Neapolitanæ, conscriptus a Davide Majero, Bibliothecario. A. ~ 1702*, BUWr, ORkps Cat. 210.

⁵ Tamże, s. 130^v.

⁶ Tamże, s. 2^r.

⁷ Tamże, s. 39^v.

⁸ Tamże, s. 71^rn.

⁹ Tamże, s. 72ⁿⁿ.

ponad dwadzieścia tomów serii *Mercurius Gallo-Belgicus*¹⁰. W swoim zbiorze Rampusch miał również dzieła poetyckie, wśród nich *Sonnetti* Petrarki w wydaniu weneckim z 1549 r.¹¹ Posiadał też zbiory emblematyczne. Jednym z nich były dwa tomy *Historiarum sui temporis* z 1567 r. Paolo Giovio, innym *Eblemata Politica & Moralia* śląskiego poety Jacoba von Bruck-Argemunta, wydany w 1618 r. w Strasburgu. W kolekcji Rampuscha znalazł się także pierwszy zbiór emblematyczny Andrei Alciatusa *Emblemata* w edycji z 1583 r. oraz dzieło norymberskiego lekarza Joachima Camerariususa – *Symbolorum et emblematum* (ed. Nürnberg 1590). Wśród kolekcji emblematów wyróżnić można również *Emblemata* poety i polihistora Johanna Sambucusa (ed. Antwerpen 1569) oraz dwutomowe wydanie dzieła Jacobusa Typotiusa *Symbola divina et humana* (ed. Praga 1601-1602). Rampusch posiadał także kolekcję religijnych emblematów Hermana Hugo *Pia desideria* (ed. Antwerpen 1629), która umieszczona została w dziale teologii. W *Catalogus Omnium Librorum* Mayera książka emblematyczna Heinsiusa widnieje natomiast w części *Miscellanea* wśród ksiąg *in quarto*: Theocriti à Ganda *Het ambacht van Cupido*, Leyden 1615¹². Być może Rampusch uważał, że książka ta stanowić będzie wartościowy nabytek do jego kolekcji, dlatego zdecydował o jej zakupie. W drugiej połowie XIX w. wspomniana Bibliotheca Bernhardina stała się częścią Biblioteki Miejskiej dawnego Wrocławia, tzw. Von Rhedigersche Stadtbibliothek Breslau. Choć w egzemplarzu wrocławskim *Het ambacht van Cupido* brakuje pieczęci powyższej biblioteki, można stwierdzić, iż książka wraz z pozostałymi drukami kolekcji Bernhardiny została przekazana Bibliotece Miejskiej. O przynależności zbioru emblematów Heinsiusa do tej biblioteki świadczy dawna sygnatura dzieła: 4V515, napisana na wewnętrznej stronie okładki. Powyższy napis można objaśnić za pomocą katalogu Stadtbibliothek sporządzonego w XIX w. w celu oznaczenia zbiorów trzech bibliotek, włączonych ówczesnie do Biblioteki Miejskiej, tj. biblioteki klasztoru św. Bernardyna, księgozbioru Thomasa Rehdigera z kościoła św. Elżbiety oraz biblioteki kościoła św. Marii Magdaleny. Księgozbiór każdej z bibliotek podzielony został na sześć działów reprezentujących sześć różnych dziedzin naukowych. Wszystkie działy kolekcji danej biblioteki otrzymały własne oznaczenia (duże litery alfabetu). Sekcje Bernhardiny, do której należał *Het ambacht van Cupido*, oznaczono w Stadtbibliothek literami od R do W¹³. Książki zostały ustawione na półkach według formatu, który zamieszczono następnie w sygnaturze w formie odpowiedniej cyfry, przed literą określającą dany dział. Na podstawie powyższych danych można sformułować wniosek, iż cyfra 4 w sygnaturze 4V515 oznacza format książki – *quarto*. Litera V odnosi się do działu, który Jan Ożóg określił jako „Językoznawstwo i literaturoznawstwo” z dawnej Biblioteki Bernhardiny. Kolejne cyfry przedstawiają prawdopodobnie miejsce książki na półce¹⁴.

¹⁰ *Tamże*, s. 77^v.

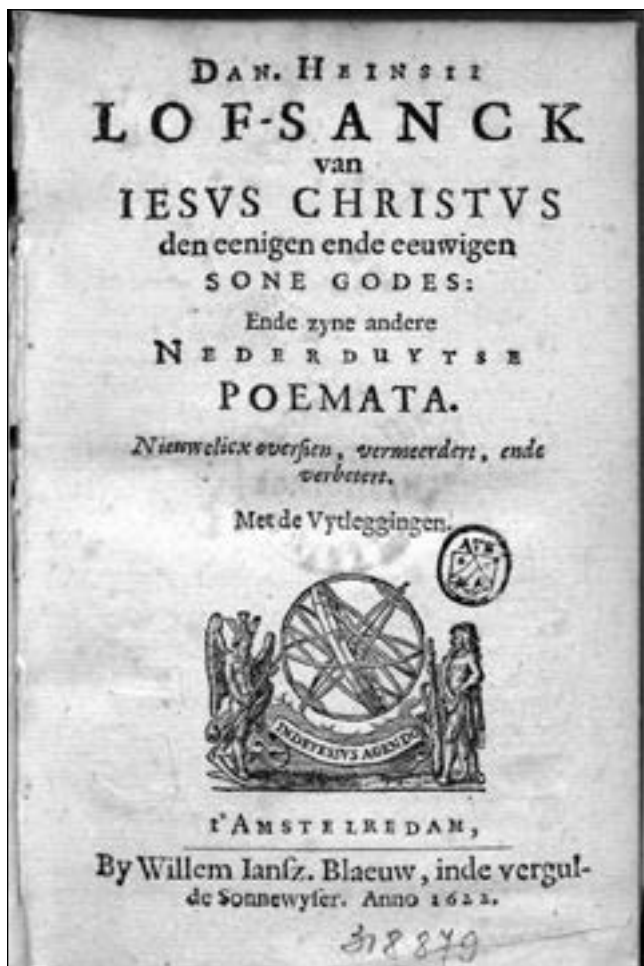
¹¹ *Tamże*, s. 90^r.

¹² *Tamże*, s. 90^v.

¹³ J. Ożóg, *Zarys historii Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, Wrocław 1995, s. 62.

¹⁴ *Tamże*, s. 62-63.

- II. 3. Daniël Heinsius, *Lof-sanck van Iesus Christvs den eenigen ende eeuwigen Sone Godes: Ende zyne andere Nederduytse Poemata*, Amsterdam 1622, Willem Iansz. Blaeuw, 8°, BUWr OSD, 318879, strona tytułowa

Po zakończeniu II wojny światowej dawna Stadtbibliothek Breslau została połączona ze współczesną Biblioteką Uniwersytecką. Do nowo utworzonego Oddziału Starych Druków dołączono również stare druki należące wcześniej do Biblioteki Miejskiej Wrocławia. Prawdopodobnie znajdował się wśród nich egzemplarz *Het ambacht van Cupido* Daniëla Heinsiusa, ponieważ ostatnią i jednocześnie najnowszą proveniencję książki stanowi aktualna pieczęć Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Na podstawie zaprezentowanych znaków własnościowych można przyjąć, iż wrocławski egzemplarz zbioru Daniëla Heinsiusa *Het ambacht van Cupido* już w XVII w. przywieziony został na obszar Śląska. Zakupił go prawdopodobnie Zacharias von Rampusch und Rommenstein. Pod koniec XVII w., po śmierci Rampuscha, zbiór emblematów

Heinsiusa przekazano wraz z innymi drukami z jego kolekcji w ręce Biblioteki Bernhardiny, gdzie znajdował się do lat 60. XIX w., kiedy trafił do Stadtbibliothek Breslau, gdzie przebywał do końca II wojny. Od 1945 r., w którym księgozbiór powyższej biblioteki połączony został ze zbiorami dawnej Akademii Leopoldiny, emblematyczny zbiór Daniëla Heinsiusa przynależy do Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego. Podsumowując, można więc stwierdzić, iż wrocławski egzemplarz *Het ambacht van Cupido* przebywa na obszarze Śląska prawdopodobnie od XVII w. do czasów współczesnych.

W kolekcji Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu znajduje się także kolejne dzieło Daniëla Heinsiusa: *Lof-sanck van Iesus Christus den eenigen ende eeuwigen Sone Godes: Ende zyne andere Nederduytse Poemata (Hymn pochwalny Jezusa Chrystusa jedynego i wiecznego Syna Bożego: oraz tegoż inne Nederlandzkie Poematy)* z 1622 r. W egzemplarzu wyróżnić można trzy proveniencje kolejnych właścicieli zbioru. Pierwszą z nich jest pieczęć z herbem rodowym i literami AVS. Litery te tworzą inicjały nazwiska: Albrecht von Säbisch. Herb na pieczęci – łapa gryfa z mieczem – należał do jego rodziny.

Albrecht von Säbisch (1610-1688) był znanym architektem, żołnierzem i bibliofilem z Wrocławia. Pochodził z bogatej patrycjuszowskiej rodziny i obracał się w kręgu elity Śląska. Znał m.in. wielu poetów, przyjaźnił się np. z Martinem Opitzem (1597-1639), poetą i tłumaczem dzieł niderlandzkich, m.in. właśnie Heinsiusa. Swoją *peregrinatio academica* Säbisch rozpoczął w Lipsku, gdzie studiował w latach 1626-1628. Drugą fazę edukacji stanowiły studia na Uniwersytecie w Strasburgu, gdzie przebywał od listopada 1628 r. Nawiązał tam liczne kontakty, m.in. z Matthiasem Berneggerem (1582-1640), wpływowym profesorem, u którego studiował i mieszkał. Bernegger organizował dla mieszkających w jego domu studentów prywatne odczyty i dyskusje, a także podziwiał niderlandzkich uczonych i działalność Akademii Lejdejskiej oraz jej profesorów: poety, historyka i męża stanu Janusa Dousy (1545-1604), poety i prozaika Jana van Houta (1542-1609) i Daniëla Heinsiusa¹⁵. Rezultatem wpływu Berneggera na Albrechta von Säbischa było jego późniejsze zainteresowanie Niderlandami i podjęcie studiów na Uniwersytecie w Lejdzie¹⁶. W 1630 r. książę brzeski Jan Chrystian zwrócił się do Säbischa z prośbą o sprawowanie opieki nad jego dwoma synami podczas podróży do Paryża. Wyprawa ta stworzyła Säbischowi okazję do poznania wielu znanych osób, np. Hugo Grocjusza (1583-1645) – słynnego niderlandzkiego prawnika, filozofa i dyplomaty. Od 1632 r. Albrecht von Säbisch wraz z jego śląskimi towarzyszami kontynuowali *peregrinatio academica*, docierając najpierw do Anglii, a następnie do Niderlandów, gdzie w latach 1632-1636 Säbisch odbył studia na Uniwersytecie w Lejdzie. Przedmiot nauki stanowiła prawdopodobnie filologia, która jako wydział

¹⁵ *De Nederlandse en Vlaamse auteurs van middeleeuwen tot heden met inbegrip van de Friese auteurs*, red. G.J. van Bork, P.J. Verkruijsse, Weesp 1985, s. 178-179 i 285-286, [online] http://www.dbnl.org/tekst/bork001nede01_01/bork001nede01_01_0369.php i http://www.dbnl.org/tekst/bork001nede01_01/bork001nede01_01_0618.php, 26 XI 2017.

¹⁶ A. Frank, *Bon vivants und Polyhistoren – schlesische Bibliophilen: Thomas Rehdtger (1540-1576) und Albrecht von Säbisch (1610-1688) im niederländischen Licht* (nieopublikowana dysertacja), Wrocław 1998, s. 185.

uczelnia wyższej rozwijała się intensywnie od XVII w.¹⁷ Studia umożliwiły Säbischowi nawiązanie kontaktów ze znaczącymi ówczesnie uczonymi, jak Claudius Salmasius (1588-1653) – przede wszystkim dzięki jego zainteresowaniu historiografią; Daniël Heinsius, Johannes Vossius (1577-1649) – autorytet na polu retoryki i poetyki, czy profesor logiki Caspar Barlaeus (1584-1648)¹⁸. W okresie tym Säbisch odwiedził także Amsterdam, gdzie zapoznał się z architekturą miasta. Wiedza ta odzwierciedliła się następnie w jego projektach śląskich Kościołów Pokoju w Świdnicy, Jaworze i Głogowie¹⁹. W Lejdzie Säbisch uczestniczył w zajęciach w tzw. Duytsche Mathematique – pierwszej zawodowej wyższej szkole inżynierskiej w Niderlandach. Program zajęć opracowany został przez pochodzącego z Brugii Simona Stevina (1548-1620) – znanego matematyka, inżyniera oraz architekta specjalizującego się także w budowie twierdz. Stevin opracował również niderlandzkie słownictwo fachowe w dziedzinie matematyki i architektury. Kursy, w których brał udział Säbisch, obejmowały takie elementy wiedzy jak: arytmetyka, geometria, znajomość niderlandzkiego systemu fortyfikacyjnego, a także zajęcia praktyczne i służbę w armii Niderlandów²⁰. Na przełomie lat 1635 i 1636 Säbisch powrócił do Wrocławia, gdzie został kapitanem garnizonu miejskiego. Obowiązki te łączył z dwiema innymi funkcjami – architekta i fortyfikatora oraz inspektora arsenału. W czasie swojej pracy wprowadził wiele zmian i modernizacji do systemu obronnego miasta, zajmował się zwłaszcza rozbudową miejskich fortyfikacji według norm i przykładów niderlandzkich²¹. Posiadał on szerokie zainteresowania, do których należały historia, architektura, kultura. Pasje te odzwierciedlały się w jego kolekcji książek²². W księgozbiorze tym znajdowało się także wiele dzieł niderlandzkich, których kolekcjonowanie Säbisch rozpoczął przypuszczalnie dopiero po powrocie do Wrocławia, a więc już po zakończeniu studiów. Większość niderlandzkich pozycji z jego biblioteki ukazała się później niż czas pobytu w Lejdzie, więc prawdopodobnie w tym okresie nie kupował książek do swoich zbiorów. Działalność tę rozpoczął później przy pomocy swoich pośredników. Jednak pobyt w Niderlandach umożliwił mu poznanie najlepszych niderlandzkich wydawców i drukarzy, dlatego w jego kolekcji znalazły się dzieła wydane np. przez Elzeviera oraz Blaeua. Niestety nie można dziś odtworzyć w całości kolekcji *Nederlandica* ze zbiorów Säbischa. Ważną wskazówkę stanowi wspomniana wyżej proveniencja, którą właściciel konsekwentnie umieszczał na stronach tytułowych książek ze swojej biblioteki. W zbiorach tych znajduje się wiele druków reprezentujących ogólne nauki filologiczne, np. prace Gerardusa Vossiusa (*Aristarchus sive de Arte Grammatica libri septem*, Amsterdam 1662). Ponadto znalazły się tam także dzieła z dziedziny historiografii i historii wojskowości. Do tej grupy zaliczyć

¹⁷ Tamże, s. 188-194.

¹⁸ J. Huizinga, *Kultura XVII-wiecznej Holandii*, przeł. P. Oczko, Kraków 2008, s. 87.

¹⁹ Kościoły w Świdnicy i Jaworze istnieją do dziś, kościół w Głogowie spłonął w pożarze.

²⁰ A. Frank, *Bon vivants...*, s. 218, 223-230.

²¹ Tamże, s. 232, 234-237.

²² A. Frank, *Albrecht von Sebisch (1610-1688) – das Leben eines Vermittlers und Bibliophilen*, „Neerlandica Wratislaviensia” 1995, vol. VIII, s. 75-76.

można m.in. prace Tacyta i P.C. Hoofta (*Nederlandsche hystorien – Historia Holandii*, Amsterdam 1656) oraz traktaty na temat prowadzenia wojny. Säbisch kolekcjonował również prace z kręgu filozofii stoickiej, zwłaszcza dzieła Seneki wraz z komentarzami Daniëla Heinsiusa czy dzieła Justusa Lipsiusa, np. *De constantia* (Leiden 1589)²³. Inne dziedziny reprezentowały m.in. podręczniki do arytmetyki i geometrii autorstwa Simona Stevina (*Hypomnemata mathematica*, Leiden 1608), Ludolfa van Ceulena, Fransa van Schootena, jak również teksty o architekturze militarnej Simona Stevina²⁴.

Należy podkreślić, iż Albrecht von Säbisch znał prawdopodobnie język niderlandzki. Oznacza to, że nie tylko zbierał dzieła niderlandzkie, ale potrafił czytać je w oryginale, choć nie ma co do tego pewności. Swoją pierwszy kontakt z literaturą niderlandzką zawdzięczał on przypuszczalnie wspomnianemu już profesorowi ze Strasburga Matthiasowi Berneggerowi i organizowanym przez niego prywatnym odczytom. Właśnie w tym czasie oraz dzięki twórczości Martina Opitza Säbisch zapoznał się z pracami Daniëla Heinsiusa i Janusa Dousy. Nic więc dziwnego, iż w jego kolekcji znalazły się dzieła odzwierciedlające jego literackie pasje. Säbisch posiadał wiele filologiczno-teologicznych pism Heinsiusa, które budziły zainteresowanie większości śląskich uczonych i poetów, jak Andreas Gryphius (1616-1664) czy Opitz i które stanowiły przedmiot ich licznych rozważań i dyskusji. Nie dziwi więc fakt, iż pośród dzieł Heinsiusa należących do Säbischa odnaleźć można także *Lof-sanck van Iesvs Christvs*. Nabycie tego druku świadczy o zainteresowaniu kolekcjonera pracą poetycką tego lejdejskiego profesora i poety. Innym powodem, dla którego A. von Säbisch zakupił poetycki tom Heinsiusa, mogła być jego ogólna fascynacja niderlandzką sztuką poetycką²⁵.

Jakie były dalsze losy *Lof-sanck van Iesvs Christvs* Daniëla Heinsiusa? Książka trafiła najprawdopodobniej do wspomnianej dawnej Biblioteki Miejskiej: Von Rhedigersche Stadtbibliothek zu Breslau. W jej skład weszła bowiem także biblioteka innego bibliofila Thomasa Rehdigera z wrocławskiego kościoła św. Elżbiety, do której należały również przekazane po śmierci właściciela zbiory Albrechta von Säbischa²⁶. Prawdopodobnie znajdował się wśród nich także *Lof-sanck van Iesvs Christvs* Daniëla Heinsiusa. Niestety nie udało się niezaprzeczalnie potwierdzić tego faktu, ponieważ nie powstał wtedy katalog biblioteczny opisujący otrzymany legat. Można jednak założyć, iż książka ta przekazana została do biblioteki kościoła św. Elżbiety pod koniec XVII w., gdzie pozostała do II połowy XIX w., by następnie stać się własnością Stadtbibliothek Breslau. Po II wojnie światowej zbiór Heinsiusa wraz z innymi ocalałymi książkami z Biblioteki Miejskiej przejęła Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego.

Równie ciekawą kolekcję emblematów (tym razem nie miłosnych, a realistycznych) z wrocławskiej Biblioteki Uniwersyteckiej stanowi egzemplarz *Zinne-poppen* amsterdamskiego kupca i poety Roemera Visschera (1547-1620) w edycji prawdopodobnie

²³ *Catalogus van in Nederland gedrukte boeken...*, s. 32; A. Frank, *Bon vivants...*, s. 253-260.

²⁴ A. Frank, *Albrecht von Sebisch...*, s. 84-89.

²⁵ *Catalogus van in Nederland gedrukte boeken...*, s. IX, 31, 33.

²⁶ J. Ożóg, *Zarys historii...*, s. 49.

z II połowy XVII w.²⁷ Proweniencje zawarte w *Zinne-poppen* dostarczają wielu informacji na temat wcześniejszych właścicieli druku, choć nadal istnieją pytania, na które brakuje odpowiedzi, a część faktów pozostaje jedynie w kręgu spekulacji i przypuszczeń. Prawdopodobnie najstarsza proveniencja książki znajduje się na wewnętrznej stronie okładki. Tekst napisany został w języku łacińskim przez przypuszczalnie jednego z właścicieli książki. Napis nie jest całkowicie czytelny. Widoczne są następujące słowa: *De Libello hoc rarissim vid. Freijtag in Apparat. vol.3 p.481, Sq...* Poniżej widnieje jeszcze podpis: *Bauer 4. J. z. 66 s.* Zdanie to można przetłumaczyć następująco: *O tej niezwykle rzadkiej książce zobacz: Freijtag w Apparatus...* Notatka ta odwołuje się do pracy, w której – już w XVIII w. – można było znaleźć informację na temat Zinne-poppen Roemera Visschera, mianowicie *Apparatus litterarius ubi libri partim antiqui, partim rari recensentur* autorstwa filologa i burmistrza Nowogrodźca Fridricha Gotthilfa Freitaga (1723-1776) z 1752 r.²⁸

Kolejną proveniencję stanowi pieczęć zawierająca słowa: Gr.[af] YORK Kl.[ein] OELS. Ten znak własnościowy dowodzi, iż książka Roemera Visschera należała do prywatnej biblioteki hrabiów Yorck z Klein Oels (Oleśnica Mała, miejscowość w pobliżu Opola).

Hans David Ludwig Hrabia Yorck von Wartenburg (1759-1830), urodzony w Poczdamie, był pruskim feldmarszałkiem. Jego ojciec nazywał się David Jonathan Jark von Gostkowski i urodził się w Bytowie na Pomorzu. Pełnił on funkcję kapitana w kompanii piechoty armii pruskiej stacjonującej w Rówku (część wsi Rowy) na Pomorzu²⁹. Hans David Ludwig zmienił pierwszą część swojego nazwiska z Jark na Yorck, a polską część – Gostkowski – całkowicie usunął. W 1772 r. wstąpił do wojska Królestwa Prus, które zmuszony był opuścić po dziesięciu latach służby ze względu na „niesubordynację”. Na skutek tego wydarzenia wstąpił do armii Niderlandów, gdzie pozostał do r. 1785. Trzy lata służby w niderlandzkim wojsku spędził w Indiach Wschodnich. W 1786 r. został ponownie przyjęty do armii pruskiej³⁰. W 1814 r. król Prus Fryderyk Wilhelm III przyznał Hansowi Davidowi Ludwigowi miasto Klein Oels jako miejsce jego siedziby i dziedzictwo rodziny. Była to nagroda za udział w wojnach przeciwko Napoleonowi i militarne sukcesy odniesione zwłaszcza w latach 1813-1814. Wraz z Oleśnicą Małą otrzymał on także tytuł hrabiego i przydomek *von Wartenburg*. Od roku 1814 zamek w Oleśnicy i otaczający go park stały się centrum kulturalnym, gdzie regularnie odbywały się spotkania niemieckich artystów, poetów i uczonych. Powstała w tym czasie również biblioteka, która rozwijała się następnie pod zarządem Ludwiga hrabiego Yorck von Wartenburg Młodszego (1805-1865). Utrzymywał on i rozwijał księgozbiór dzięki zagranicznym podróżom, a także zainteresowaniu językami obcymi i literaturą

²⁷ Jest to wydanie, w którym córka autora, także poetka, Anna Roemers Visscher (1584-1651) wprowadziła liczne zmiany, m.in. pod ilustracjami emblematów zamieściła swoje dwuwiersze, wymieniła część subskrypcji ojca na własne, a także dołączyła nowe, stworzone przez siebie emblematy.

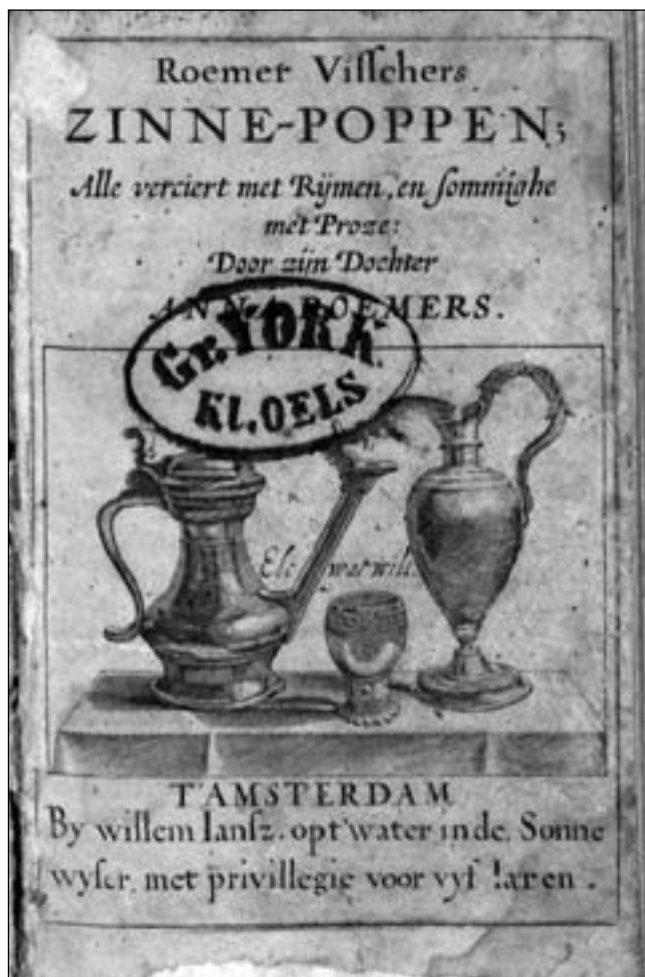
²⁸ J.Ch. Adelung, *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers allgemeinen Gelehrten – Lexicon*, Bd 2, Leipzig 1787, s. 1227.

²⁹ O. Nasemann, *York*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd 44, Leipzig 1898, s. 594-606, tu: s. 594.

³⁰ *Tamże*, s. 594-595.

krajów europejskich. W wyniku jego działań bibliotekę wyróżniał zbiór około 150 tysięcy woluminów oraz bogata kolekcja drzewo- i miedziorytów³¹.

II. 4. Roemer Visscher, Anna Roemers Visscher, *Zinne-poppen*, Amsterdam [b.r.], Willem Iansz. [Blau], 16°, BUWr OSD, 037459, strona tytułowa

Możliwe, iż egzemplarz *Zinne-poppen* Roemera Visschera znajdował się w bibliotece rodziny Yorck do końca II wojny światowej, ponieważ część książek z tego zbioru dopiero po tej wojnie została przekazana Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu, wraz z innymi kolekcjami należącymi wcześniej do prywatnych właścicieli³². Oddział Starych Druków Biblioteki Uniwersyteckiej przejął wówczas około 4000 woluminów

³¹ P. Neugebauer, *Spaziergänge in und um Klein-Oels*, Breslau 1924, s. 69-70.

³² J. Ożóg, *Zarys historii...*, s. 50.

z biblioteki rodziny Yorcków³³. Pozostała część zbiorów została zniszczona lub trafiła do innych bibliotek w Polsce, np. do Biblioteki Narodowej w Warszawie, Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie czy Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego, jak również do bibliotek zagranicznych, np. do Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt Petersburgu³⁴.

Il. 5. Roemer Visscher, Anna Roemers Visscher, *Zinne-poppen*, Amsterdam [b.r.], Willem Iansz. [Blaeu], 16°, BUWr OSD, 037459, emblemat 7, Derde Schock, *Gheoeffent derf*, s. S6^r

Niejasne jest, co działo się z egzemplarzem *Zinne-poppen* w XVII i XVIII w. Najwcześniejsze informacje o książce, jakie posiadamy, pochodzą dopiero z XIX w.

³³ O. Kape, *Die Geschichte der wissenschaftlichen Bibliotheken in Breslau in der Zeit von 1945 bis 1955, unter besonderer Berücksichtigung der Universitätsbibliothek*, [St. Katharinen 1993], s. 87.

³⁴ *Tamże*.

Prawdopodobnie właśnie w tym czasie zbiór emblematów został przywieziony na Śląsk przez hrabiego Yorcka. Być może uważał on, że kolekcja ta stanowi interesujący nabytek do jego biblioteki. Część kolekcji Yorcków obecnie znajdującą się we Wrocławiu wyróżnia, obok książki Roemera Visschera, obecność innych niderlandzkich druków. Należy wymienić tu np. dramaty Joosta van den Vondla (*Gebroeders, Gysbrecht van Aemstel, Leeuwendalers, Maria Stuart* i inne), jak również dzieła z dziedziny sztuk pięknych: *Inleyding tot de hooge schoole der schilderkonst* (Wprowadzenie do Wysokiej Szkoły Malarstwa, ed. 1678) Samuela van Hoogstratena, *De levens-beschryvingen der Nederlandse konst-schilders en konst-schilderessen* (Żywoty niderlandzkich malarzy i malarzek, ed. 1769) Jacoba Campo Wyermana, a także *Alle de wercken, soo oude als nieuwe* (Dzieła wszystkie, tak dawne, jak i nowe) Jacoba Catsa w edycji z r. 1700 z m.in. takimi zbiorami emblematów jak: *Protevs ofte Minne-beelden verandert in Zinne-beelden* (*Proteusz albo obrazy miłosne w emblematy zmienione*) czy *Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tyd* (*Zwierciadło Dawnego i Nowego Czasu*)³⁵.

Przedstawiając wartość wrocławskiej kolekcji niderlandzkich zbiorów emblematycznych, należy zwrócić szczególną uwagę na rolę właścicieli poszczególnych kolekcji. Czy byli to ludzie ważni? Czy stanowili elitę na Śląsku i dlaczego nabywali do swych bibliotek książki napisane w języku niderlandzkim? Jakie czynniki mogły zadecydować o ich zakupie? Właściciele przedstawionych tu kolekcji emblematów Daniëla Heinsiusa – Albrecht von Säbisch i Zacharias von Rampusch – wywodzili się ze znanych śląskich rodzin i obracali się w kręgu elity Śląska. Obaj zdobyli wykształcenie (Säbisch także w Niderlandach), a następnie sprawowali różne funkcje powierzone im przez Radę Miejską Wrocławia. Należy oczywiście pamiętać, że czasy, w których żyli, były różne. Zacharias von Rampusch rozpoczął studia w okresie, w którym zmalało znaczenie Holandii, a od r. 1672 można wręcz mówić o końcu silnej pozycji tego państwa. Rampusch nie musiał wybierać uczelni niderlandzkiej i mógł podjąć studia w Lipsku. Inaczej było w przypadku żyjącego wcześniej Säbischa, którego młodość przypadła na czasy wojny trzydziestoletniej. Obaj – niezależnie od czasów, w których żyli i działali – pozostawili po sobie bardzo cenne zbiory książkowe. Jednak ludzie ci nie odgrywali znaczącej roli w samym cesarstwie, a wpływy obu bibliofilów miały jednak raczej zasięg lokalny. Również sam Śląsk nie miał już od 1620 r. silnych relacji z dworem, którego nową siedzibą był Wiedeń. Wcześniej – w XVI i na początku XVII w., gdy dwór rezydował w Pradze – takie kontakty istniały ze względu na powiązania historyczne i kulturowe. Ponadto w XVII w. państwo znalazło się pod wpływami kontrreformacji, a protestanci w większości mieszkańcy Śląska nie odgrywali już istotnej roli politycznej. Niemniej jednak opisani tu śląscy właściciele niderlandzkich kolekcji emblematycznych cieszyli się szacunkiem i zaufaniem (czego dowodzą powierzone im funkcje), przyjaźnili się ze znakomitymi obywatelami, przedstawicielami *Respublica Litteraria*, w tym z poetami i artystami. Säbischa charakteryzował umysł otwarty na różne dziedziny, stąd jego zainteresowanie historią, architekturą, filologią i fascynacja Północnymi Niderlandami.

³⁵ *Catalogus van in Nederland gedrukte boeken...*, s. 19, 66-68; *Aanvulling op de Catalogus-Skura* (1996), red. P. van der Vorst, [b.m.] 1998, s. 13.

Pasje te znalazły odzwierciedlenie w jego księgozbiorze. Fakt ten oraz prawdopodobna znajomość języka niderlandzkiego mogły przyczynić się do zakupu przez Säbischa *Lof-sanck van Iesus Christus* Daniëla Heinsiusa zawierającego dwa zbiory emblematów tego autora: *Het ambacht van Cupido* oraz *Emblemata amatoria*.

Jak przedstawiała się sytuacja właścicieli niderlandzkich książek emblematycznych później – w XVIII w.? Jak wspomniano, Hans David Ludwig hrabia Yorck von Wartenburg, posiadający *Zinne-poppen* Roemera Visschera, był oficerem – pruskim feldmarszałkiem, który za zasługi w wojnie z Napoleonem otrzymał od króla Fryderyka Wilhelma III miasto Oleśnicę Małą, a w swoim zamku stworzył bibliotekę. Od tego momentu wpływy hrabiego oraz jego spadkobierców, kontynuujących działania Yorcka, obejmowały raczej terytorium Śląska niż całego państwa. Zbiór emblematów Roemera Visschera wpisywał się natomiast w profil biblioteki Yorcków, w której znajdowały się szeroko rozbudowane działy sztuki, literatury różnych krajów europejskich oraz języków obcych.

Warto na koniec pochylić się nad kwestią recepcji niderlandzkich zbiorów emblematycznych w XVII w. i kolejnych stuleciach, którą utrudniała z pewnością bariera językowa. O ile w przypadku Säbischa można przypuszczać, że do pewnego stopnia rozumiał język niderlandzki, to jednak pozostali śląscy właściciele nie posiadali tej umiejętności. Znając niemiecki, łacinę czy francuski, byli w stanie zapoznać się z treścią książek o wielojęzycznych inskrypcjach i subskrypcjach. Pewną pomoc mogły oferować tłumaczenia na język niemiecki. Szczególnie ważną rolę dla zrozumienia dzieł Daniëla Heinsiusa odegrał Martin Opitz i jego *Deutsche Poemata*, których kilkanaście egzemplarzy zachowało się do dziś w zbiorach wrocławskiej Biblioteki Uniwersyteckiej.

W zbiorze poezji Opitza znalazły się w dużej mierze inne wiersze Heinsiusa niż kolekcja emblematów *Het ambacht van Cupido*. Poeta przełożył przede wszystkim dwa poematy *Lof-sanck van Iesus Christus den eenigen, ende eeuwigen Sone Godes* (*Hymn Pochwalny Jezusa Chrystusa jedyne go i wiecznego syna Bożego*) jako *Lobgesang Jesu Chrtisti deß einigen und ewigen Sohnes Gottes* oraz *Hymnus ofte lofsanck van Bacchus* (*Hymn albo Pieśń pochwalna ku czci Bachusa*), który otrzymał tytuł *Hymnus oder Lobgesang Bacchi, darinnen der Gebrauch und Mißbrauch deß Weines beschrieben wird*. Oba teksty w wersji oryginalnej były bogato ilustrowane, czego zabrakło w egzemplarzach tłumaczenia, ponieważ dla Opitza najważniejsza była poetyka, a nie strona wizualna utworów. Uważa się, iż publikując swoje *Deutsche Poemata*, poeta wprowadził renesans do literatury niemieckiej. Wśród różnych prac Heinsiusa w wersji niemieckiej wyróżnić należy jednak także przekłady wierszy zamieszczonych przed i za emblematami *Het ambacht van Cupido*. Są to *An die Jungfrauen in Teutschlandt* (*Do Młodych Panien Niemiec*), stanowiący wariant *Aen de Ionckvrouwen van Hollandt* (*Do Panien Holandyi*), czy *Nachtklage*, odpowiadający *Elegie, ofte Nacht – clachte* (*Elegia lub skarga nocna*). W jednym z egzemplarzy *Deutsche Poemata* (BUWr 382233), wydanym nie później niż w 1637 r., znajduje się pieczęć herbowa Zachariasa von Rampuscha, który w swojej kolekcji posiadał również egzemplarz *Het ambacht van Cupido* Heinsiusa.

Il. 6. Martin Opitz, *Deutscher Poematum. Erster Theil*, b.m., b.r.,
BUWr OSD, 382233, strona tytułowa

Należy dodać, iż tłumaczenia Opitza nie są jedynymi przekładami niderlandzkich dzieł emblematycznych obecnych we wrocławskich zbiorach. Warto także wspomnieć, iż znajduje się tam XVIII-wieczne tłumaczenie kolekcji niderlandzkich emblematów innego niderlandzkiego poety i prawnika Jacoba Catsa (BUWr 335789). Niestety, niewielka liczba proveniencji nie pozwala na ustalenie, czy książka należała do właściciela także oryginalnych, niderlandzkich wersji utworów Catsa. Brakuje informacji, dzięki którym można byłoby stwierdzić, jaką drogę odbyła książka, która dziś znajduje się we wrocławskiej Bibliotece Uniwersyteckiej. Z pewnością przekład znajdował się w bibliotece kościoła św. Marii Magdaleny we Wrocławiu,

a następnie od lat 60. XIX w. w Stadtbibliothek Breslau. Jednak dane o ewentualnych prywatnych właścicielach książki są nieznane. Kimkolwiek byli jej śląscy czytelnicy, z pewnością interesowali się sztuką emblematu i kulturą Niderlandów. Dzięki wspomnianemu tłumaczeniu otrzymali możliwość zapoznania się z twórczością Jacoba Catsa, w której dominował moralizatorski ton w duchu kalwińskiego. Spośród ośmiu tomów wydanych w latach 1710-1717 (ed. Hamburg, Frankfurt i Lipsk) *Sinnreiche Werke und Gedichte. Aus dem Niederländischen übersezet* (Zmysłne dzieła i wiersze. Z niderlandzkiego przełożone) dwa (tom I i III) zawierały dzieła emblematyczne. W pierwszym znalazły się *Sinn- und Liebes- Bildern* (Emblematy i obrazy miłosne), czyli *Sinne- en minnebeelden* (52 emblematy) i *Emblemata Moralia et Æconomica* (43 emblematy) w tłumaczeniu Ernsta Christopha Homburga³⁶. Wszystkie subskrypcje powstały w języku niemieckim. Nie zabrakło również ilustracji obu zbiorów. W trzecim tomie *Sinnreiche Werke und Gedichte* zamieszczono zbiór o tytule *Spiegel der alten und neuen Zeit* (Zwierciadło dawnego i nowego czasu) – przekład niderlandzkiego *Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tyt* przygotowany przez Bartholda Feinda. Emblematy podzielone na trzy części otrzymały inskrypcje w różnych językach, niemieckie subskrypcje oraz wielojęzyczne przysłowia związane z wymową utworu. Cechą charakterystyczną zbioru jest nieobecność *picturae*. Być może na skutek błędu intrologatora ilustracje kolekcji *Spiegel der alten und neuen Zeit* zamieszczone zostały dopiero w tomie czwartym *Sinnreiche Werke und Gedichte*, w którym znajduje się inny utwór Jacoba Catsa – *Der Welt Anfang, Mittel und Ende Beschlossen in dem Trauring* (Początek, środek i koniec świata zamknięte w obrączce ślubnej). Przeglądając tomy *Sinnreiche Werke und Gedichte*, zawierające niemieckie wersje emblematów Jacoba Catsa, nie dostrzegamy śladów intensywnej i częstej lektury kolekcji. Podobnie w oryginalnie niderlandzkich kolekcjach brak jest notatek, dopisków lub innych dowodów świadczących o pracy czytelników nad utworami. Pod tym względem wyróżnia się egzemplarz *Zinne-poppen* Roemera Visschera i Anny Roemers Visscher z drugiej połowy XVII w., w którym co prawda znajdują się jedynie pojedyncze odręczne uwagi, jednak liczne ingerencje w ilustracje dowodzą, iż książkę czytano.

Kolekcje niderlandzkich emblematów z XVII w. tworzą dziś ważną część zbiorów wrocławskiej Biblioteki Uniwersyteckiej. Reprezentują one najlepsze przykłady rozwoju sztuki emblematycznej w Niderlandach. Czerpała ona wzorce z emblematyki europejskiej i stawiała się jednocześnie jej częścią. Książki z wrocławskiej kolekcji dowodzą tym samym szerokich zainteresowań dawnych właścicieli prywatnych bibliotek na Śląsku, śledzących również rozwój życia literackiego. Nabywając niderlandzkie druki do swych kolekcji, włączali się oni jednocześnie do życia kulturalnego Śląska i Europy. Ich działaniom zawdzięcza dziś księgozbiór biblioteki we Wrocławiu obecność egzemplarzy rzadkich i cennych, podkreślających jego znaczenie i inspirujących do dalszych badań także o charakterze interdyscyplinarnym.

³⁶ Informacje o tłumaczach zaczerpnięte z: J. Bolte, *Verdeutschungen von Jacob Cats' Werken*, „Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde” 1897, vol. 16, s. 241-250, tu: s. 249-250, [online] http://www.dbnl.org/tekst/_tij003189701_01/_tij003189701_01_0024.php, 28 XI 2017.

II. 7. Martin Opitz, *Deutscher Poematum*. Erster Theil, b.m., b.r.,
BUWr OSD, 382233, strona A2^r

BIBLIOGRAFIA

Aanvulling op de Catalogus-Skura (1996), red. P. Van der Vorst, [b.m.] 1998.

Adelung J.Ch., *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers allgemeinen Gelehrten – Lexicon*, B. 2, Leipzig 1787.

Allgemeine Deutsche Biographie, B. 44, Leipzig 1898.

Bolte J., *Verdeutschungen von Jacob Cats' Werken*, „Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde” 1897, vol. 16.

- Catalogus Omnium Librorum Rampuschanorum perfectus, Bibliothecæ Bernhardino-Neapolitanæ, conscriptus a Davide Majero, Bibliothecario. A. ~ 1702*, BUWr, ORkps Cat. 210.
- Catalogus van in Nederland gedrukte boeken in de Universiteitsbibliotheek van Wrocław. I. Nederlandstalige boeken tot 1700. II. Nederlandstalig toneel tot 1800*, red. A. Skura, A. van der Eijk, R. Mulder, Leiden e.a. 1996.
- De Nederlandse en Vlaamse auteurs van middeleeuwen tot heden met inbegrip van de Friese auteurs*, red. G.J. van Bork, P.J. Verkruijsse, Weesp 1985.
- Frank A., *Albrecht von Sebisch (1610-1688) – das Leben eines Vermittlers und Bibliophilen*, „Neerlandica Wratislaviensia” 1995, vol. VIII.
- Frank A., *Bon vivants und Polyhistoren – schlesische Bibliophilen: Thomas Rehdiger (1540-1576) und Albrecht von Sebisch (1610-1688) im niederländischen Licht* (nieopublikowana dysertacja), Wrocław 1998.
- Huizinga J., *Kultura XVII-wiecznej Holandii*, wstęp, opracowanie i przekład z języka niderlandzkiego i niemieckiego P. Oczko, Kraków 2008.
- Kape O., *Die Geschichte der wissenschaftlichen Bibliotheken in Breslau in der Zeit von 1945 bis 1955, unter besonderer Berücksichtigung der Universitätsbibliotheek*. [St. Katharinen 1993].
- Neugebauer P., *Spaziergänge in und um Klein-Oels*, Breslau 1924.
- Ożóg J., *Zarys historii Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, Wrocław 1995.
- Pusch O., *Die Breslauer Rats- und Stadtgeschlechter in der Zeit von 1241 bis 1741*, Bd III, Dortmund 1988.

Dr Joanna SKUBISZ – dr nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, adiunkt w Katedrze Filologii Niderlandzkiej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Wykładowca języka niderlandzkiego oraz dawnej kultury i literatury niderlandzkiej. Obszary jej zainteresowań naukowych: kultura i literatura niderlandzka epoki wczesnonowożytnej, związki między Śląskiem, Polską i Niderlandami w epokach dawnych.